

RAHMÂN VE RAHİM OLAN ALLAH'IN ADIYLA

(Eşsiz, zâhid, başarılı, şeyh imam Tus'lu Muhammed ibn Muhammed el-Ğazzâlî -Allah rûhunu takdis etsin- dedi ki): Allah'ın her (şeyin) son(un)a eren celâli, her gayeyi aşan keremi ile dileriz ki; üzerimize hidâyet nurlarını saçsın. Sapıklık ve eğrilik karanlıklarını üzerimizden alsın. Bizi hakkı hak olarak görüp ona uymayı ve tabi olmayı seçenlerden, bâtılı bâtıl olarak görüp ondan kaçınmayı ve sakınmayı tercih edenlerden kılsın. Enbiyâ ve evliyâsına vaadettiği mutluluğa bizi de erdirtsin. Gurr diyârından göçettiğimizde; anlayış basamaklarının, onun yüceliklerinin altında kaldığı, vehim oklarının hedeflerinin, onun zirvelerine ulaşamadığı, nimet, sevinç, gıpta ve mesrûriyete bizi de ulaştırsın. Mahşerin dehşetinden çıkıp, Firdevs cennetlerine vardıktan sonra, gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiç bir beşerin kalbine gelmeyen şeye (nimete) bizi de nâil kılsın. Salât (ve selâmı) beşerin hayırlısı peygamberimiz. Muhammed Mustafa (S.A.) üzerine olsun. Ve o'nun, hidâyetin anahtarları, karanlığın kandilleri olan tertemiz ashabının ve şerefli âlinin (ailesinin) üzerine olsun.

İmdi ben, zekâ ve anlayış fazlalığı bakımından kendilerinin akrân ve emsalinden ayrıcalıklı olduklarına inanan bir grub gördüm ki bunlar, islâmın ibadetlerle (ilgili) vazifelerini terketmişler, namaz (kılmak), yasaklardan korunmak görevleri (gibi) dini davranışları küçümsemişler, şeriâtın buyruklarını ve hüddünü çiğnemişler, (şeriâtın) durak ve bağlılıklarını dinlememişler, aksine zanlara (dayalı) san'atlarla dinin boyunduruğunu bütünüyle atmışlardı. Bu husûsta, «Allah'ın yolundan alıko-yan, onda eğrilik arayan ve kendileri âhireti inkâr eden» (*) bir topluluğa uyuyorlardı. Bunların küfürlerinin Yahûdi ve Hiristiyanların taklidi gibi kulaktan duyma alışkanlığı taklidden başka bir dayanağı yoktu. Zira onların (Yahûdi ve Hiristiyanlar) doğumları ve yetişmeleri islâm dininin dışında (bir ortamda) cereyan etmiştir. Babaları ve ataları da o yolda yürümüşlerdir. (Onların küfürlerinin) şüphe çıkıntılarına takılmaktan doğan ve doğru yoldan ayıran nazari araştırmadan, se-

(*) Hüd: 22

rap parıltısı gibi aldatıcı hayallere kanmaktan başka (bir dayanacağı yoktu.) Bid'at ve heves ehlinde, inançlar ve (dini) görüşler ile ilgili araştırma yapan gruplarda olduğu gibi.

Onların küfürlerinin yegâne kaynağı; Sukrât (Sokrates)¹, Bukrât (Hipokrates)², Eflatun (Platon)³, Aristâtâlis (Aristoteles)⁴ ve benzeri isimleri duymalarıdır. Onlara (adıgeçen filozoflara) tabi olan ve sapıtanlardan (bazı) grupların o (filozofların) akıllarını, usûllerinin güzelliğini, geometri, mantık, tabii ve ilâhî ilimlerinin inceliğini tavsifte, zeka ve anlayışlarının fazlalığı nedeniyle, o gizli meseleleri açığa çıkarmakta bağımsız oluşlarını uzun uzadıya (mübalâğalı olarak) anlatmalarıdır. Ve onlardan (şöyle) hikâyeye etmeleridir: Onlar, akıllarının ciddiye-ti ve faziletlerinin çokluğu ile beraber, şeriatları ve mezhepleri inkâr etmektedirler. Dinlerin ve inançların tafsilatını reddet-mektedirler. Bunların, uydurulmuş kanunlar ve aldatıcı hileler olduğuna inanmaktadırlar.

Bu (husus)lar onların (İslam filozoflarının) kulağına çarpınca, ve onların (eski filozoflar) inançlarından anlatılanlar kendi tabiatlarına uygun gelince o (faziletli kişi)lerin topluluğunda -zanlarına göre- yeralabilmek ve onların hizâsına dizilmek, kalabalık halk topluluklarıyla birlikte yürümekten uzaklaşmak ve ataların dinlerine inanmaktan vazgeçmek için küfür inancını güzel gördüler. Ve zannettiler ki; hakkı taklidden ayrılarak, bâtılı taklide başalayarak büyüklük taslamak güzeldir. Halbuki bir taklidden bir taklide geçişin saçmalık ve akılsızlık olduğunu bilmediler. Taklidi olarak inanılan hakikatı terketmenin, bilip araştırmaksızın çabucak bâtılı tasdik ve kabule koşmanın güzellik olduğunu (sanan) kimsenin rütbesinden Allahın dünyasında daha aşağı bir rütbe var mıdır? Avamdan budalalar bile bu düşüklüğün rezâletinden uzaktırlar. Çünkü onların seciyyelerinde sapıklara benzeyerek iyi görünmek sevgisi yoktur. Budalalık sakat anlayıştan kurtuluşa daha yakındır. Körlük selâmete şaş bakmadan daha yakındır.

Bu budalaların üzerinde ahmaklığın bu denli derin olduğunu görünce; eski filozofları reddetmek, onların inançlarının tutarsızlığını, ilâhiyât ile ilgili hususlarda sözlerinin çelişkisini açıklamak ve mezheplerinin gizliliklerini ve kötülüklerini ortaya çıkarmak için bu kitabı yazmaya koyuldum. Öyle ki: (bunların görüşleri) gerçekte akıllıların güleceği, zekâların yanında ibret (alınacak) şeylerdir. Kitlelerden ve halk yığınlarından ayrıldıkları çeşitli görüş ve inançları kastediyorum. İşte onların mezhebinin (olduğu) şekilde hikâyesi. Tâ ki bu mühlidlere taklidi olarak evvelki (filozoflardan) ve sonrakilerden hayat sahiplerinin Allah'a ve âhiret gününe iman üzerinde (konusunda)

ittifâk ettikleri belli olsun. İhtilâflar ise bu iki kutbun (Allah'a ve âhirete iman) dışında kalan tafsîlâtta racidir. Mucizelerle desteklenmiş olan peygamberler bu ikisi için gönderilmişlerdir. Sadece sakat akıl ve ters görüş sahiplerinden küçük bir azınlık dışında kimse bu ikisinin inkârına yeltenmemiştir. Onlar da nazar sahipleri arasında değer verilmeyen ve başvurulmayan kimselerdir. Bunlar ancak şirretli şeytanlar zümresinden ve ahmaklar topluluğundan sayılmışlardır. Öyleyse taklidi olarak küfürle güzel görünmenin, görüşün güzelliğine delalet ettiğini, zekayı ve anlayışı gösterdiğini zannedenler bu aşırılıklarından vazgeçsinler. Zira filozofların önderlerinden ve reislerinden kendilerine benzemeye çalışılanların; şeriatları inkâr ettiklerine dâir iftirallardan uzak oldukları gerçekleşmiş (açıklanmış) oluyor. Onlar Allah'a inanmışlar ve Onun resullerini tasdik etmişlerdir. Bu esasların dışında kalan tafsîlâtta yanlışlığa düşmüşler, ayakları kayarak yolun doğrusundan hem (kendileri) sapıtmışlar, hem de (başkalarını) saptırmışlardır. Biz ise, onların aldandıkları hayal ve uydurmaların şekillerini açığa çıkarıyor ve bütün bunların bir tehvil (korkutma-aldatma) olduğunu arkasında elde edilecek (bir şey) bulunmadığını belirtiyoruz. Gerçekleştirmeyi kasedtiğimiz şeyi açığa çıkarmada başarımızın sahibi Allah Teâlâdır.

Şimdi kitaptaki sözü (müzü)n seyrini dile getiren mukaddimelerle kitaba başlayalım.

MUKADDİME

(İyi) bilinmelidir ki, filozofların ihtilâflarının hikâyesine dalmak çok uzun sürer. Çünkü onların sözleri (körü körüne gidişleri) uzundur, tartışmaları çoktur, görüşleri yaygındır, metodları (birbirinden) uzak ve (birbirine) sırtını dönmüştür. Öyleyse biz onların çelişkisini izhâr etme konusunda önderleri olan ve muallim-i evvel, feylesûf-u mutlak olan (kişinin) görüşündeki çelişkiyi açıklamakla yetinelim. Onların bilimlerini tertib eden ve düzenleyen -iddiâlarına göre -o olmuştur. Görüşlerindeki çıkıntıları o silmiştir, arzularının esaslarına en yakın olanı o arındırmıştır. Bu kişi Aristâtâlis'tir.

O (Aristoteles) kendisinden önce gelen herkesi, hattâ (filozofların) yanında ilâhî Eflâtun (Eflâtun el-İlâhî) diye lakaplanmış olan üstâdını bile reddetmiştir. Sonra da üstâdına muhâlefetini «Eflâtun dostumdur (severim), hak da dostumdur (severim), ancak hak ondan daha çok dostumdur (hakkı daha çok severim) diyerek mazûr göstermiştir.

Bu hikâyeyi nakletmemizin (sebebi;) onların mezheplerinin (görüşlerinin) kendi aralarında bile düzenlenmiş ve tesbît edilmiş olmadığının ve onların kesin bilgiye ve araştırmaya dayanmayan zann ve tahminlerle hüküm verdiklerinin bilinmesini sağlamaktır. Onlar, ilâhî ilimlerinin doğruluğunu hesap ve mantığa dâir bilimlerinin ortaya koyduğu (neticelerle) delil getirmeye ve böylece akıllı zayıf olanları yavaş yavaş yoldan çıkarmaya çalışmaktadırlar. Eğer ilâhî bilgileri -hesâba âit bilimleri gibi- burhânlarla düzenlenmiş tahminlerden uzak olsaydı hesâpta nasıl ayrılığa düşmedilerse, bu (ilâhî ilimlerde de) ayrılığa düşmezlerdi.

Sonra Aristâtâlis'in sözünü çeviren mütercimlerin sözleri de tahrif ve tebdilden uzak kalmamıştır. (Bu sözler) tefsir ve te'vili gerektirir. Hattâ bu husus (tercümeler) bile onlar (filozoflar)ın arasında tartışma konusu olmuştur. İslâm felsefecilerinden onları en iyi aktaran, inceleyen Ebu Nasr el-Fârâbi (5) ve İbn

Sinâ (6) olmuştur. Bunun için biz onların (ikisinin) sapıklıkta-
ki reislerinin (Aristoteles) mezhebi (görüşü)nden seçip doğru
kabul ettikleri husûsları iptâl ile yetineceğiz. Çünkü onların terk
ettikleri ve bağlanmaktan kaçındıkları husûsların eksikliği şüp-
he götürmez ve bunların iptâli için uzun uzadıya araştırmaya
gerek kalmaz. (İyi) bilinmelidir ki; onlar (filozoflar)ın mezhep
(görüş) lerini reddeden bu iki adamın (Fârâbî ve İbn Sinâ) na-
killerine dayanmakla yetiniyoruz. Tâ ki mezhep (görüş)lerin
yayılmasına göre sözler de yayılmasın.

İKİNCİ MUKADDİME

(İyi) bilinmelidir ki; onlar (filozoflar) la diğer fırkalar arasındaki ihtilâf, üç kısımdadır:

Bir kısmında tartışma mücerred lafızlara râcidir. Onların; âlemin sâni'i (yapıcısı) na cevher adı vermeleri -halbuki Allah onların sözlerinden yüce ve nünezzehtir- sonra da cevheri; mevzû olmayan mevcûd şeklinde, yani kendisini ayakta tutacak bir desteğe muhtaç olmayan ve kendi nefsiyle kaim olan diye yorumlamaları gibi. Onlar (filozoflar) yer kaplıyan cevherlerle hasımlarının (diğer fırkaların) kasdettiği şeyi kasdetmemişlerdir. (7)

Biz bu (bölümün) iptâli husûsuna dalmıyacağız. Çünkü kendiliğinden kâim olmanın anlamı üzerinde ittîfâk edildiğine göre, (söylenecek) söz, cevher isminin bu anlamda kullanılıp kullanılmayacağına bakmak üzere lügatı araştırmaya kalmaktadır. Eğer lügat (bakımından) cevher isminin bu anlama (kullanılması) uygun düşerse, şeriatı (bu kelimenin) kullanılmasının câiz olup olmadığı husûsu fikhî araştırmalara râci olur. Çünkü isimlerin kullanılmasının haram veya mübâh oluşu şeriatın zâhiri hükümlerinin delâlet ettiği (prensiplerden) alınır (öğrenilir).

Belki siz diyebilirsiniz ki; bu husûsu kelâmcılar sıfatlar konusunda zikretmişlerdir, fakat fakihler fıkıh ilminde bu husûsa dalmamışlardır. Sana gereken şey; meselelerin hakikatını âdet ve merâsimlerle karıştırmamaktır. Biliyorsun ki bu konu, bir lafzın anlamının isimlendirilen konuya uygun düşüp düşmediğinin araştırılmasından ibârettir. Bu ise fiillerden herhangi bir fiilin câiz olup olmamasının araştırılmasıdır.

İkinci kısma gelince; bu konuda onların mezhepleri (görüşleri) dinî esaslarla katiyen çatışmaz ve bu konuda onlarla tartışmak, peygamberlerin ve Resûllerin-Allah'ın selât ve selâmı onların üzerine olsun- tasdik edilmesi için zorunlu olan husûslar değildir. Şu sözleri gibi: Ay tutulması; yeryüzünün, güneş ile ay rasına girmesiyle ayın ışığının yok olmasından ibârettir. Çünkü

o, ışığını güneşten alır. Yeryüzü kürre biçimindedir. Gök, onu her yandan çevreleyin kuşatır. Ay, dünyanın gölgesine düşünce güneşin ışığı ondan kesilir. Ve şu sözleri gibi: Güneş tutulmasının anlamı; ayın cirminin bakanla güneş arasına girmesinden ibârettir. Bu, her ikisinin bir dakika içerisinde aynı noktada birleşmelerinden dolayıdır.

Biz bu san'atın iptâline de girişmiyeceğiz, çünkü maksadımızla ilgisi yoktur. Bu konuları iptâl etmek için tartışmaya girmenin dinî (vecibe olduğunu) zanneden kimse, dine karşı suç işlemiş ve dinin durumunu zayıflatmış olur. Zira bu hususlar hesâbî ve geometrik burhânlarla dayanmaktadır ve o konuda şüphe yoktur. Bu konulara muttali olup delillerini araştıranlar, ayın ve güneş tutulmasının vakitlerini, miktarlarını ve (tutulmanın gidip) aydınlanıncaya değin ne kadar kalacağını haber veren kimseye, «bu, şerîata aykırıdır» denirse, o kimse bu konuda şüpheye düşmez, aksine şeriat konusunda şüpheye düşer. Şerîata, (şeriat) yolunun dışında yardım etmek isteyen kimsenin zararı; şerîata (şeriat yoluyla) darbe vurmak isteyen kişinin zararından daha çoktur. Nitekim, «Akıllı düşman câhil dosttan daha hayırlıdır» denilmiştir.

«Resûlullah (S.A.V.): «Muhakkak ki güneş ve ay Allah'ın âyetlerinden iki âyettir, hiçbir kimsenin ölümü veya yaşaması için tutulmazlar. Siz (güneş ve ayın) tutulduğunu görürseniz Allah'ı zikretmeye ve namaza koyulun» buyurmuştur. (*) Bununla onların (bilginlerin) söyledikleri nasıl uyuşur?» denilirse; biz deriz ki, bu hadiste onların söylediklerine ters düşen bir şey yoktur. Çünkü sadece güneş ve ay tutulmasının bir kişinin ölümü veya hayâtıyla alakası olmadığını belirtmektedir. (Güneş ve ay tutulması) sırasında namaz kılmayı emretme (konusuna) gelince; güneşin doğuşunda, batışında ve zevâlinde namaz kılmayı emreden bir din için; güneş tutulması esnasında namaz kılmayı emretme ve bunu müstehap karşılama niçin uzak görülsün?

Hadisin sonunda «ancak Allah bir şeye tecelli edince o, kendisine boyun eğer» buyrulduğu rivâyet edilmektedir. Bu da, güneş tutulmasının ilâhî tecelli sebebiyle boyun eğmesine delâlet eder» denilirse, biz deriz ki, bu son ilâvenin (hadiste) vârid olduğu konusundaki nakil sahîh değildir ve nakledenin yalanlanması gerekir. Rivâyet edilen hadis bizim zikrettiğimiz kadardır. Hem sahîh olsa bile, onu te'vil etmek, kesin emirlere (ilmî gerçeklere) karşı büyüklemeden daha az kötüdür. Nice mucizeler vardır ki, bu derece vâzih değilken akli delillerle te'vil edilmiştir.

(*) Buhâri II, 24, 25, 26

Mülhitleri en çok sevindiren şey; şeriatı destekleyen kişinin; bu ve benzeri konuların şeriata aykırı olduğunu açıklamasıdır. Böylece onlar (mülhitler) için -bu gibi husûslar şart olarak (öne sürülürse)- şeriatı iptâl etme yolu gayet kolaylaşır.

Durum böyledir. Çünkü âlemin hâdis veya kadîm olduğunu araştırdıktan sonra, hâdis olduğu sâbit olunca; onun kûrre biçiminde veya yayvan olması veya altıgen biçiminde olması veya sekizgen olması farksızdır. İsterse gökyüzü ve onun altında bulunanlar -onlar (filozoflar)ın dedikleri gibi- onüç kattan ibaret olsun, ister daha az olsun farksızdır. Bu konulara atf-ı nazar etmenin ilâhiyât bahsine nisbeti, soğanın tabakalarına ve sayısına ve narın tanelerinin sayısına bakmak gibidir. Maksat -ne şekilde olursa olsun- bunların sadece Allah'ın fiili olduğu (nukabul etmek) dir.

Üçüncü kısım ise; o konuda tartışmanın dinî kâidelerden bir kâideyi ilgilendirdiği husûstur. Bu, âlemin hâdis olması, sâni'in sıfatları, bedenlerin ve (bedenlerin) haşrinin açıklanması konularında söz söylemek gibidir. Onlar bütün bunları inkâr etmişlerdir.

İşte onların görüşlerinin bozukluğunun açıklanması gereken husûslar bu ve benzeri konulardır, diğerleri değil.

ÜÇÜNCÜ MUKADDİME

(İyi bilinmelidir ki; (bu kitabı te'liften) maksat; filozoflar hakkında inancı iyi onanları (hüsn-ü zann besleyenleri) ve onlar (filozoflar)ın mesleklerinin (metodlarının) çelişkiden uzak olduğunu saanları; onların (filozofların) tutarsızlık yönlerini açıklayarak uyarmaktan ibârettir. Bunun için ben onlara karşı itirâz husûsunda, sadece iddiâ ve isbât eden kimsenin müdâhalesi gibi değil (*) Onların kesin olarak inandıkları şeyleri muhtelif ilzâmlarla iptâl edeceğim. Onları, bazan **Mu'tezile** (8) mezhebine, bazan **Kerrâmiyye** (9) mezhebine, bazan da **Vâkıfiyye** (10) mezhebine dayanarak ilzâm edeceğim. Bu konuda özel bir mezhebe (görüŖe) dayanarak hareket etmiyeceğim. Bilakis bütün fırkaları birleŖtirerek onların üzerine yürüyeceğim. Çünkü diğerk fırkalar, çoğuk kez bizim (inançlarımızın) tafsilatı konusunda bize muhâlefet etmişlerdir, bunlar ise (filozoflar) dinin usûllerine taarruz etmektedirler. Öyleyse biz de onlara (topluka) karşı çıkalım. Çünkü Ŗiddet anlarında kinler ortadan kalkar.

(*) Mutâlib (delil isteyen) ve münkir (inkâr eden) kimsenin müdâhelesi gibi müdâhele edeceğim.

DÖRDÜNCÜ MUKADDİME

Bunlar (filozoflar)ın istidrâc yolundaki en büyük hilelerinden birisi de -halbuki bu hileleri onlara delil sadedinde problem çıkarmıştır- şöyle demeleridir: «İlâhî ilimler, kapalı ve gizlidir ve keskin anlayışlara en zor gelen ilimlerdir. Bu problemlere cevap verebilmeye ancak riyâzî ve mantıkî (ilimlerin) öne alınmasıyla ulaşılabilir.» Onların küfürlerinde kendilerini taklid eden kimseye, onların mezhebi konusunda bir zorluk vâki olursa, kendilerine (filozoflara) iyi zann besleyerek der ki; şüphesiz onların ilimleri bu zorlukları halledici muhtevâyâ sâhiptir, ancak ben mantıkî (ilimlerde) sağlam (bilgiye sâhip) olmadığım ve riyâzî (bilimleri) tahsil etmediğim için anlaşılması bana zor geliyor.»

Biz deriz ki; ayrı kemmiyetlere (el kemm el -münfasıl) nazardan ibâret olan riyâzî (bilimlere) gelince -ki bu hesâp ilmidir- ilâhiyâtın onunla hiçbir ilişkisi yoktur. «İlâhiyâtı anlamak için ona ihtiyâç vardır» diyenin sözü saçmadır. (Bu söz), «tıp, nahiv (gramer), lügat (dil) ilimleri ona (riyâzî bilimlere) muhtaçtır. Veya hesâp tıbbâ muhtaçtır» diyenin sözü gibidir. Bitişik kemmiyetlere (el kemmel-Muttasıl) nazardan ibâret olan hendesi (geometrik bilimlere) gelince bunların özü; göklerin ve onun altında merkeze kadar bulunan şeylerin şeklinin kürre biçiminde olduğunu açıklamaya, göklerin tabakalarının sayısını belirtmeye, felleklerde hareket halinde olan kürrelerin sayılarını ve hareket miktarlarını belirtmeye yöneliktir. Biz cedel için veya inanarak -bu konuda burhân ortaya koymaya muhtaç bırakmadan- onların görüşlerinin hepsini kabul edelim, ancak bu kabul ilâhî ilimlere nazar konusunda hiçbir şeyi engellemez. (İlâhî ilimlere nazar konusunda bunların zorunluluğunu söylemek;) «bu ev, irâde, kudret, bilgi sâhibi ve canlı bir yapıcının san'atı sonucunda ortaya çıkmıştır, bunu bilmek; evin altıgen veya sekizgen olduğunu, bölümlerinin sayısını veya kerpiçlerinin adedini bilmeyi gerektirir» diyenin sözü gibidir. Bu söz, bozuk olduğu saklanamayacak bir hezeyândan ibârettir. Keza bu söz, soğanın hâdis ol-

duğu; katları bilinmeden bilinmez, narın hâdis olduğu; tanelerinin sayısı bilinmeden bilinmez diyenin sözü gibidir. Bu ise akıllı herkes tarafından abes kabul edilen çirkin bir sözdür.

Evet, onların, «mantık (bilimlerinin) hükümleri muhakkak lâzımdır» sözleri doğrudur. Ancak mantık sadece onlara mahsûs (bir bilim) değildir. Bu, bizim Kelâm san'atında (ilminde), «**kitab el-Nazar**» adını verdiğimiz kâidenin kendisidir. Onlar bu ifâdeyi kendi arzularına uyarak mantık şeklinde değiştirmişlerdir. Halbuki biz, bazan ona «**kitâb el-cedel**» adını veririz. Bazan da «**Medârik el-ukûl**» adını veririz. Ne var ki, güçsüz ve akıllı görünmek isteyen kişiler mantık ismini duyunca bunun, kelâmcıların bilmediği yabancı bir san'at olduğunu ve filozoflardan başka bir kimsenin bu san'attan haberdâr olmadığını zannederler. Biz bu yanlışlığı def'etmek ve gerçeği saptırma konusundaki bu hileyi kökünden yıkmak için, **Medârik el-ukûl** konusunda bu kitâpta ayrıca söz etmek ve kelâmcıların, usûl bilgilerinin ifâdelerini bırakarak, mantıkçıların ibâretlerini kullanmak ve (konuyu) onların kalıbına dökmek istiyoruz. Lafız lafız onların izinden gideceğiz. Bu kitâpta kendi dilleriyle -mantıktaki ifâdelerini kastediyorum- onlarla tartışacağız ve kıyâsın maddesinin sıhhatı için Mantığın **Burhân** (II. Analitikler) kısmında şart koştukları şeylerle, **Kıyâs** (I. Analitikler) kitabında, kıyasın şekli konusundan şart koştukları şeyleri ve mantığın bölümleri ve mukaddimelerinden olan **Katiğoryas** (Kategoriler) ve **İsâgûcî** (Eisagoge) de koydukları durumları açıklayacağız. Onlar ilâhî (metafizik) ilimlerin hiç birisinde bunlara dayanmamışlardır. (11)

Fakat biz **Medârik el-ukûl**'ü kitabın sonunda bir (başka kitâpta ayrıca) açıklamayı gerekli görüyoruz. Çünkü kitabın maksudını kavramak için o, bir araç niteliğindedir. Ne varki, bakanların birçoğu anlama konusunda ona (**Medârik el-Ukûl**) gerek duymazlar. Onun için biz de bunu (**Medârik el-Ukûl**) geriye bırakıyoruz. Tâ ki ona muhtâc olmayanlar (o bölüme bakmaktan) vazgeçsinler. Onları (filozofları) red konusunda bu meselelerin herhangi birindeki ifadelerimizi anlamıyanların «**Mi'yâr el İlim**» kitabımızı hıfzeta başlamakları gerekir ki bu kitab onlar (filozoflar)ın yanında mantık adıyla anılır. Şimdi ise, mukaddimelerden sonra bu kitâpta onların (filozofların) görüşlerinin çelişik olduğunu açıkladığımız mes'elelerin fihristini zikre delim. Bu mes'eleler yirmi tanedir:

Birinci mes'ele: Onlar (filozoflar)ın âlemin ezeli oluşu konusundaki görüşlerinin iptâline dâirdir.

İkinci mes'ele: Onlar (Filozoflar)ın âlemin ebedî oluşu konusundaki mezheplerinin iptâline dâirdir.

Üçüncü mes'ele: Onlar (filozoflar)ın «Allah, âlemin sâni'idir ve âlem Allah'ın sun'u (yapısı)dır» sözlerindeki aldatmacanın beyânına dâirdir.

Dördüncü mes'ele: Onlar (filozoflar)ın, sâni'i isbâtta aciz bırakılmalarına dâirdir.

Beşinci mes'ele: Onlar (filozoflar)ın iki tanrının varlığının müstahil oluşu konusunda delil getirmekten aciz bırakılmalarına dâirdir.

Altıncı mes'ele: Onlar (filozoflar)ın sıfatların reddi konusundaki mezheplerinin iptâline dâirdir.

Yedinci mes'ele: Onlar (filozoflar)ın, «Evvelin zâtı cins ve fasıl diye bölümlenmez» sözlerinin iptâline dâirdir.

Sekizinci mes'ele: Onlar (filozoflar)ın «Evvel, mâhiyetsiz ve basit bir varlıktır» sözlerinin iptâline dâirdir.

Dokuzuncu mes'ele: Onlar (filozoflar)ın, Evvel'in cisim olmadığını açıklamaktan aciz bırakılmalarına dâirdir.

Onuncu mes'ele: Onlara filozoflara) dehr ve sâni'in reddini söylemenin lâzım olduğunun açıklanmasına dâirdir.

Onbirinci mes'ele: Onlar (filozoflar)ın «Evvel, gayrini bilmez» sözlerinde aciz bırakılmalarına dâirdir.

Onikinci mes'ele: Onlar (filozoflar)ın, «Evvel, zâtını bilmez,» sözlerinin iptâline dâirdir.

Onüçüncü mes'ele: Onlar (filozoflar)ın, «Evvel, cüz'ileri bilmez» sözlerinin iptâline dâirdir.

Ondördüncü mes'ele: Onlar (filozoflar)ın, «gök, irâde ile hareket eden bir canlıdır» sözlerine dâirdir.

Onbeşinci mes'ele: Onlar (filozoflar)ın, göğü hareket ettiren maksat konusunda zikrettiklerinin iptâline dâirdir.

Onaltıncı mes'ele: onlar (filozoflar)ın Göklerin rûhlarının bütün cüz'ileri bildiği hususundaki sözlerinin iptâline dâirdir.

Onyedinci mes'ele: Onları (filozoflar)ın, âdetlerin yırtılmasının müstahil olduğu konusundaki sözlerinin iptâline dâirdir.

Onsekizinci mes'ele: onlar (filozoflar)ın İnsan nefsi kendiliğinden kâim bir cevherdir, cisim ve araz değildir» sözlerine dâirdir.

Ondokuzuncu mes'ele: Onlar (filozoflar)ın beşer rûhlarının

yok olmasının müstahil olduğu konusundaki sözlerinin iptâline dâirdir.

Yirminci mes'ele: Onlar (filozoflar)ın, cesetlerin haşerini, cennet ve cehennemde cismanî zevkler ve acılar duymayı inkâr etmelerinin iptâline dâirdir.

İşte onların ilâhiyât (metafizik) ve tabiiyât (fizik adı verilen) ilimlerinin tümündeki tenâkuzlarını böylece açıklamak istedik. Riyâzî (bilimlere) gelince, bunları inkâr etmenin veya onlara karşı çıkmamanın hiçbir anlamı yoktur. Çünkü bu bilim hesâp ve hendeseye (geometriye) dayanır.

Mantıkî (bilimlere) gelince ki bu, ma'küller konusunda düşünmenin aracı niteliğindedir ve bu noktada önemsenebilecek bir ihtilâf konusunda ittifâk yoktur. Biz «Mi'yâr el-İlim» kitabında bu kitabın (Tehâfüt) muhtevâsını anlamak için gerekecek konuların bütününi inşaallah açıklayacağız.